

МОНІТОРИНГ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Досліджуються питання теорії, методології і практики моніторингу спеціалізації в сільському господарстві

Постановка проблеми. Ефективність функціонування сільського господарства України в ринкових умовах в значній мірі залежить від раціонального розміщення та спеціалізації виробництва, які забезпечують ефективне використання природно-кліматичних умов та ресурсів підприємств, регіонів, держави. На жаль, за роки реформування вітчизняної економіки цим питанням не приділялося необхідної уваги, що негативно вплинуло на розвиток аграрного сектору. Саме тому сьогодні об'єктивно назріла необхідність критичної переоцінки деяких аспектів в регіональній спеціалізації з наближенням її схеми до вимог ринкових умов господарювання з орієнтацією на взаємоузгодженість економічних інтересів виробників, переробників та споживачів продукції.

В ситуації, що склалася одним із факторів удосконалення територіально-галузевої структури сільськогосподарського виробництва повинно виступити проведення наукових досліджень по обґрунтуванню раціональної аграрної спеціалізації. В основу таких досліджень необхідно покласти систему моніторингу, яка б оперативно реагувала на різні зміни економічних факторів та могла запропонувати набір альтернативних рішень, що дозволили б визначити стратегію і тактику розвитку регіонального АПК і його суб'єктів. На виході цієї системи повинні бути рекомендації господарюючим системам щодо напрямів ефективного розміщення виробництва в умовах трансформації зовнішнього середовища.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій.

Питання оцінки спеціалізації сільськогосподарського виробництва завжди були в центрі уваги радянської наукової школи. Створенням її теорії займалися вчені, які представляли різні сфери знань – економіка галузей, економічна географія, економіко-математичне моделювання. З точки зору аналітичного дослідження ефективності розміщення та спеціалізації аграрного виробництва заслуговують на увагу праці Литвинова М.О. [4], Мойси М.О. [5], Поповича І.В. [7], Плешкова Б.І. [6]. Однак, в умовах трансформації підприємств щодо ринкових відносин питання спеціалізації втратили свою актуальність в зв'язку із загостренням проблем виживання сільськогосподарського виробництва та забезпечення його стабілізації. Як економіка, так і економічна думка від аналізу внутрішніх процесів та механізмів виробництва, де виокремлюються глибокі взаємозв'язки між обсягами і асортиментом об'єктів діяльності підприємства як системи, перейшли до політичних дискусій з приводу приватної власності на землю.

Фундаментальні наукові дослідження з питань спеціалізації в сільському господарстві в умовах ринкових відносин досить обмежені [3; 12], що актуалізує необхідність їх розширення за використанням більш сучасних методів формування інформаційних ресурсів.

Мета дослідження - викласти питання побудови системи моніторингу стану і розвитку спеціалізації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Теоретичною основою побудови системи моніторингу спеціалізації сільськогосподарського виробництва є визначення її змісту та методики оцінки. Вченими радянської економічної школи сутність спеціалізації розглядалася переважно через категорію суспільного розподілу праці [4; 5; 6]. В сучасній економічній літературі спеціалізація сільського господарства визначається як переважаючий розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції в окремих підприємствах, районах, областях, регіонах [1, с. 196]. Її економічний зміст полягає в тому, щоб розподілити за господарюючими системами, а всередині останніх в структурних підрозділах, виробництво однорідних за характером видів продукції. Таким чином, моніторинг

спеціалізації сільськогосподарського виробництва повинен забезпечувати формування інформації на різних рівнях управління господарюючими системами – країна, регіон, підприємство, структурний підрозділ підприємства. Це вимагає розробки класифікації спеціалізації. Науковці до її ознак відносять: територію [5], зону [1; 2; 5], господарство [1; 2], галузь [5], міжгосподарську діяльність [5; 6], структурний підрозділ [1; 2; 5; 6], діяльність галузі [1; 2; 6], предмет (стадію) господарської діяльності [1; 5], професію [5].

На нашу думку, з метою проведення моніторингу спеціалізації сільськогосподарського виробництва доцільно здійснювати дещо інший розподіл її видів: загальнодержавна, регіональна, за підприємствами і їх структурними підрозділами щодо груп, класів, підкласів і окремих видів продукції та технологічних процесів її створення.

Продуктова спеціалізація характеризується зосередженням виробництва продукції готової до кінцевого споживання на окремих підприємствах. Ця форма спеціалізації розподіляється на багатопродуктову, коли підприємство спеціалізується на виробництві кількох видів однорідної продукції, і однопродуктову – одного виду. З метою підвищення ступеня однорідності продукції господарюючі системи з продуктовою спеціалізацією поділяються залежно від її характеристики (призначення, якості, сорту культури, породи тварин).

Технологічна спеціалізація означає таку форму, при якій окремі операції технологічного процесу виділені в самостійні структурні підрозділи або підприємства в цілому. Наприклад, в тваринництві такими спеціалізованими операціями можуть бути репродуктивна діяльність, вирощування і відгодівля.

Слід зазначити, що продуктова і технологічна спеціалізації мають схожість між собою у тому відношенні, що створюється однорідний продукт праці закінченого вигляду по відношенню до господарюючої системи.

Про рівень спеціалізації в сільському господарстві можна судити за числом самостійних видів економічної діяльності. Чим більше видів економічної діяльності, тим глибший розподіл праці й вищий рівень оцінки спеціалізації.

Моніторинг спеціалізації виробництва повинен враховувати різноманітність факторів, що впливають на процес спеціалізації та викликають необхідність використання системи показників, здатних у сукупності відобразити всі найважливіші її сторони.

На сьогодні питання формування переліку індикаторів, що характеризують спеціалізацію є дискусійним та відкритим. Економістами-аграрниками вони розглядаються як в широкому аспекті з розподілом на декілька блоків [1; 2], так і у вузькому - з виділенням лише декількох показників [7; 13]. В першому випадку система показників складається як з власне показників спеціалізації (структура товарної і валової продукції), так і показників її ефективності (виробництво валової і товарної продукції з одиниці земельної площі, продуктивність праці, собівартість продукції, рівень рентабельності).

На нашу думку, такий розподіл є необґрунтованим, оскільки показники ефективності займають окреме місце в системі моніторингу спеціалізації сільськогосподарських підприємств.

Незважаючи на досить широкий перелік наведених показників, переважна більшість науковців основним з них визначає структуру товарної продукції, оскільки "...місце кожного сільськогосподарського підприємства ...визначається, перш за все, саме тією частиною продукції, яка виходить за межі підприємства" [4, с. 20]. Відповідно до обрахованого показника, за характером спеціалізації сільськогосподарські підприємства

поділяються на: глибокоспеціалізовані з незакінченим виробничим циклом; глибокоспеціалізовані, що мають одну головну галузь; спеціалізовані з однією основною галуззю і кількома додатковими; спеціалізовані з двома чи трьома головними і декількома додатковими галузями; багатогалузеві [2, с. 43].

Однак, як справедливо відмічає Березівський П.С., ефективність виробництва в аграрних підприємствах залежить не лише від розміру галузей, які в них є провідними, а й від того, як розвинуті й інші галузі, що мають товарний характер. Чим більше в господарстві таких галузей, тим, як правило, менші їх розміри і нижча концентрація виробництва. Тому доцільно аналізувати такий показник як коефіцієнт спеціалізації (або зосередження товарного виробництва).

$$K_{сп} = \frac{100}{\sum U_i(2n-1)}, \quad (1)$$

де $K_{сп}$ – коефіцієнт спеціалізації; U_i – питома вага товарної продукції окремих галузей; n – порядковий номер питомої ваги товарної продукції в ранжованому ряду.

Таблиця 1 Регіональна спеціалізація сільськогосподарського виробництва в Україні

Регіони (області)	Продукція рослинництва на 1 грн. продукції тваринництва		Випуск сільськогосподарської продукції, % до загального обсягу господарської діяльності		
	1990	2008	2001	2007	відхилення, в.п. (+,-)
АР Крим	0,84	0,98	17,9	9,7	-8,2
Вінницька	0,98	2,27	33,3	20,0	-13,3
Волинська	1,03	0,96	31,2	14,1	-17,1
Дніпропетровська	0,92	1,58	7,4	4,0	-3,4
Донецька	0,76	1,43	5,7	2,6	-3,1
Житомирська	0,72	1,31	31,9	18,0	-13,9
Закарпатська	0,81	0,92	27,7	12,3	-15,4
Запорізька	0,76	2,33	10,1	4,5	-5,6
Івано-Франківська	0,72	0,58	19,9	11,1	-8,8
Київська	0,77	1,07	27,8	13,7	-14,1
Кіровоградська	0,70	3,06	34,9	18,8	-16,1
Луганська	0,93	1,89	6,7	4,2	-2,5
Львівська	0,65	1,04	17,9	9,4	-8,5
Миколаївська	0,80	2,61	19,0	8,6	-10,4
Одеська	0,97	2,92	13,4	6,0	-7,4
Полтавська	0,79	3,03	16,4	10,1	-6,3
Рівненська	0,88	1,40	27,0	15,7	-11,3
Сумська	0,82	2,08	24,4	15,2	-9,2
Тернопільська	0,92	1,93	37,0	21,8	-15,2
Харківська	0,98	2,23	16,8	7,2	-9,6
Херсонська	0,82	2,90	26,9	18,7	-8,2
Хмельницька	0,79	2,20	32,9	18,0	-14,9
Черкаська	1,03	1,06	29,5	17,6	-11,9
Чернівецька	0,96	1,04	34,2	19,4	-14,8
Чернігівська	0,77	2,03	29,4	19,5	-9,9
Україна	0,74	1,66	14,4	7,2	-7,2

* Розраховано автором за даними статистичних збірників [10; 11]

За показниками табл. 1 можна зробити висновок, що процеси реформування в сільському господарстві призвели до кардинальної зміни його внутрішньої спеціалізації. Якщо в 1990 році в сільському господарстві провідною галуззю виробництва було тваринництво, і на 1 грн. вартості його продукції вироблялося лише 74 коп. продукції рослинництва, то вже в 2008 році продукція тваринного походження поступилася рослинницькій. В Україні залишилися 4 регіони (АРК Крим, Волинська, Закарпатська і Івано-Франківська області), де тваринництво не втратило своїх позицій і його частка переважає у загальній структурі виробництва. Найвідчутніші трансформації у спеціалізації виробництва відбулися в Кіровоградській та Полтавській областях.

Основною проблемою галузі тваринництва є зменшення обсягу виробництва продукції і поголів'я тварин. Найбільше втрат зазнало тваринництво в сільськогосподарських підприємствах, зокрема поголів'я корів зменшилося в 9,9, свиней – в 5,2, овець – в 23,8 рази. Виробництво м'яса у забійній вазі скоротилося в 2,3 рази, в тому числі яловичини в 3,6, свинини в 2,5, а молока в 2 рази. На душу населення вироблено у 2008 році 51 кілограм м'яса і 208 кілограмів молока при раціональній нормі споживання відповідно 80 і 380 кілограмів. Рівень збитковості галузі від реалізації великої

Якщо за допомогою показника структури товарної продукції роблять висновок про рівень розвитку окремих галузей і ступінь спеціалізації господарства на виробництві продукції, то за коефіцієнтом спеціалізації – про рівень спеціалізації аграрного підприємства з урахуванням усіх його товарних галузей [1, с. 285].

Між тим, погляди на трактування результативних значень вищезгаданого коефіцієнта дещо відрізняються. В залежності від значення коефіцієнта визначають рівень спеціалізації: до 0,20 – низький; від 0,20 до 0,40 – середній; від 0,40 до 0,60 – високий; 0,60 і вище – глибокий [7; 13], а також: до 0,35 – низький; від 0,36 до 0,50 – середній; від 0,51 до 0,60 – високий; 0,60 і вище – глибокий [1; 5].

Крім вищенаведених алгоритмів, для визначення внутрішньогосподарської спеціалізації пропонується розраховувати коефіцієнти абсолютного і відносного рівня спеціалізації [1; 5].

Узагальнені результати оцінки спеціалізації сільськогосподарського виробництва в Україні представлено в табл. 1.

рогатої худоби становить 21,1 відсотка, овець і кіз – 21,5, птиці – 6,3, вовни – 81,3 відсотка.

Щодо місця сільськогосподарського виробництва в економіці регіонів, то за період з 2002 по 2007 рік, незважаючи на постійне нарощування обсягів продукції відбувалося зменшення його частки у загальному обсязі господарської діяльності. В структурі господарської діяльності у 2007 році в порівнянні з 2001 роком виробництво сільськогосподарської продукції втратило свої позиції у всіх регіонах, а в цілому по Україні на 7,2 в.п. Найбільш відчутно зменшилась питома вага сільськогосподарського виробництва в економіці Волинської, Закарпатської, Кіровоградської і Тернопільської областей.

Раціональну територіальну організацію сільськогосподарського виробництва слід розглядати як надто важливий чинник підвищення економічної та соціальної ефективності розвитку регіонів. Відтак, проблеми територіальної спеціалізації виробництва сільськогосподарської продукції має бути приділена особлива увага.

Спираючись на статистичні дані визначимо внутрішню спеціалізацію сільського господарства за виробництвом окремих видів продукції в порівняльних цінах (табл. 2).

Таблиця 2. Спеціалізація сільського господарства за виробництвом валової продукції

(%)

Види продукції	Рівень спеціалізації				Відхилення в.п.	
	в цілому		за галузями		в цілому	за галузями
	1990	2008	1990	2008		
Рослинництво	45,6	62,4	100,0	100,0	16,8	0
• зернові та зернобобові культури	14,6	21,5	32,0	34,5	6,9	2,5
• технічні культури	8,2	11,8	18,0	18,8	3,6	0,8
• картопля, овочі та баштанні продовольчі культури	11,4	22,9	25,0	36,7	11,5	11,7
• плоди, ягоди та виноград	4,3	3,6	9,4	5,8	-0,7	-3,6
• кормові культури	6,2	1,9	13,6	3,1	-4,3	-10,5
• інша продукція рослинництва	0,9	0,7	2,0	1,1	-0,2	-0,9
Тваринництво	54,4	37,6	100,0	100,0	-16,8	0
• худоба та птиця (вирощування)	32,2	19,7	58,8	52,4	-12,5	-6,4
• молоко	17,2	12,0	31,5	31,9	-5,2	0,4
• яйця	3,3	4,4	6,1	11,7	1,1	5,6
• вовна	0,1	0,0	0,2	0,0	-0,1	-0,2
• інша продукція тваринництва	1,8	1,5	3,4	4,0	-0,3	0,6

* Розраховано автором за даними статистичних збірників [11]

Аналізуючи дані табл. 2, слід звернути увагу, що в сільськогосподарському виробництві значно змінюється внутрішня спеціалізація як щодо окремих галузей, так і за видами продукції. Якщо в 1990 році в загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва займало 45,6 %, а тваринництво 54,4 %, то в 2008 році, відповідно, 62,4 і 37,6 %. Ці зміни стали результатом внутрішньогалузевої трансформації спеціалізації. Так, в

рослинництві спостерігається значне зменшення вирощування кормових культур – 10,5 в.п., а, натомість, зростання виробництва картоплі та овоче-баштанних продовольчих культур – 11,7 в.п. В тваринництві ж відбувається падіння вирощування худоби (6,4 в.п.) та, одночасно, збільшення виробництва яєць – 5,6 в.п.

За період ринкових перетворень значно змінився розподіл посівних площ між окремими культурами (табл. 3).

Таблиця 3. Спеціалізація в галузі рослинництва за структурою посівних площ

(%, усі категорії господарств)

Види культур	Роки			Зміна відсоткових пунктів 2008 рік в порівнянні з:	
	1990	2000	2008	1990	2000
Зернові та зернобобові	45,0	50,2	57,6	12,6	7,4
	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0
• озимі зернові	59,1	46,3	52,0	-7,1	5,7
✓ пшениця	51,9	38,9	43,5	-8,4	4,6
✓ жито	3,6	4,9	3,0	-0,6	-1,9
✓ ячмінь	3,6	2,5	5,5	1,9	3
• ярі зернові	40,9	53,7	48,0	7,1	-5,7
✓ пшениця	0,1	2,2	2,0	1,9	-0,2
✓ ячмінь	15,1	26,7	21,5	6,4	-5,2
✓ овес	3,4	3,8	2,9	-0,5	-0,9
✓ кукурудза на зерно	8,5	10,0	16,1	7,6	6,1
✓ просо	1,4	3,2	1,0	-0,4	-2,2
✓ гречка	2,4	4,2	1,9	-0,5	-2,3
✓ рис	0,2	0,2	0,1	-0,1	-0,1
• зернобобові	9,8	3,0	1,7	-8,1	-1,3
✓ горох	8,8	2,2	1,3	-7,5	-0,9
✓ вика та викові суміші на зерно	0,5	0,4	0,1	-0,4	-0,3
Технічні	11,6	15,4	25,0	13,4	9,6
	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0
✓ цукрові буряки (фабричні)	42,8	20,4	5,6	-37,2	-14,8
✓ соняшник	43,6	70,3	63,5	19,9	-6,8
✓ соя	2,5	1,6	8,2	5,7	6,6
✓ ріпак	2,4	5,1	20,8	18,4	15,7
✓ льон-довгунець	4,6	0,5	0,1	-4,5	-0,4
Картопля і овоче-баштанні	6,4	8,4	7,3	0,9	-1,1
	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0
✓ картопля	68,9	71,6	71,8	2,9	0,2
✓ овочі відкритого ґрунту (без насінників)	22,0	23,6	23,3	1,3	-0,3
Кормові	37,0	26,0	10,1	-26,9	-15,9
	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0
✓ кормові коренеплоди	5,2	4,0	9,4	4,2	5,4
✓ кукурудза на силос і зелений корм	38,6	27,2	18,8	-19,8	-8,4
✓ однорічні трави	21,5	25,0	20,6	-0,9	-4,4
✓ багаторічні трави	33,2	42,3	49,3	16,1	7

* Примітка. 1) розраховано питому вагу груп культур до усієї посівної площі, а окремих культур до площі групи; 2) розраховано автором за даними статистичних збірників [11]

З табл. 3 очевидно, що в Україні найбільше сільськогосподарських угідь призначено для вирощування зернових та зернобобових культур – 57,6 %. Найвідчутніші зміни відбулися в структурі земельних угідь, зайнятих під вирощуванням технічних та кормових культур. Якщо, в 1990 р. для виробництва кормових культур було призначено 37 % сільськогосподарських

угідь, то в 2008 р. – лише 10,1 %. Такі трансформації пов'язані насамперед із зменшенням тваринницької галузі виробництва. Натомість, зросли земельні площі під технічними культурами – із 11,6 % в 1990 р. до 25,0 % в 2008 р. Аналогічні тенденції відбуваються і в регіональному аспекті (табл. 4).

Таблиця 4. Регіональна спеціалізація в рослинництві за структурою посівних площ*

(%)

Регіони (області)	Роки							
	2005				2008			
	Зернові та зернобобові	Технічні	Картопля і овоче-баштанні	Кормові	Зернові та зернобобові	Технічні	Картопля і овоче-баштанні	Кормові
АР Крим	73,1	9,9	5,0	12,0	74,8	12,1	5,0	8,1
Вінницька	55,9	15,5	9,6	19,0	55,0	24,7	7,8	12,5
Волинська	54,4	6,5	15,3	23,8	54,0	5,6	16,1	24,3
Дніпропетровська	59,0	30,8	4,4	5,8	58,8	33,0	4,5	3,7
Донецька	57,0	24,6	7,4	11,0	52,8	31,3	6,4	9,5
Житомирська	47,0	5,8	8,9	38,3	52,8	10,3	9,3	27,6
Закарпатська	42,5	1,1	25,3	31,1	45,5	1,1	25,3	28,1
Запорізька	52,2	37,0	4,7	6,1	52,5	39,6	3,9	4,0
Івано-Франківська	42,4	3,7	23,4	30,5	42,2	5,6	21,5	30,7
Київська	58,7	11,4	10,1	19,8	58,5	17,7	10,8	13,0
Кіровоградська	57,2	31,6	4,9	6,3	52,7	39,3	4,1	3,9
Луганська	55,7	29,3	5,6	9,4	53,3	34,7	5,6	6,4
Львівська	46,9	6,0	20,8	26,3	50,0	8,2	20,9	20,9
Миколаївська	61,2	29,1	3,3	6,4	56,0	37,2	2,8	4,0
Одеська	66,4	19,7	4,3	9,6	66,9	23,7	4,0	5,4
Полтавська	58,3	22,5	5,4	13,8	61,6	24,0	5,1	9,3
Рівненська	53,4	8,6	14,9	23,1	51,9	11,8	14,9	21,4
Сумська	59,4	9,6	8,6	22,4	67,2	13,2	7,4	12,2
Тернопільська	64,9	11,5	9,8	13,8	64,1	18,0	8,9	9,0
Харківська	55,2	23,7	7,9	13,2	60,6	24,3	6,9	8,2
Херсонська	54,9	31,7	6,6	6,8	49,7	36,9	7,4	6,0
Хмельницька	60,3	7,3	9,2	23,2	58,9	18,4	8,2	14,5
Черкаська	56,9	20,2	8,4	14,5	56,6	25,1	7,4	10,9
Чернівецька	45,4	9,1	15,1	25,3	44,8	14,3	15,0	25,9
Чернігівська	61,1	6,8	10,4	21,7	65,4	7,8	9,2	17,6
Україна	57,6	20,2	7,8	14,4	57,6	25,0	7,3	10,1

* Розраховано автором за даними статистичних збірників [9;11]

Регіональна спеціалізація в рослинництві за структурою посівних площ вказує що найбільш глибокоспеціалізованим зерновим регіоном являється АР Крим, де питома вага площ під посівами зернових та зернобобових культур становить 74,8 %. Найменше угідь для вирощування зернових відводиться в областях Західного регіону – Закарпатській (45,5 %), Івано-Франківській (42,2 %), Чернівецькій (44,8 %). Більша частина їх угідь призначена для вирощування картоплі і овоче-баштанних культур та

кормових культур. Найбільша площа, зайнята під технічними культурами знаходиться в Запорізькій (39,6 %) та Кіровоградській (39,3 %) областях. Таке розміщення сільськогосподарського виробництва пов'язано з природно-кліматичними умовами в цих регіонах і якістю ґрунтів.

У таблицях 5 і 6 наведена інформація про стан спеціалізації сільськогосподарських підприємств Житомирської області у 2008 році.

Таблиця 5. Спеціалізація виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області у 2008 році

Види продукції	Чистий дохід, тис.грн.	Рівень спеціалізації, %	
		в цілому	за галузями
Рослинництво	413943	57,3	100,0
• зернові та зернобобові	249287	34,5	60,2
✓ пшениця	105476	14,6	25,5
✓ жито	32855	4,5	7,9
✓ гречка	4371	0,6	1,1
✓ кукурудза на зерно	45355	6,3	11,0
✓ ячмінь	46718	6,5	11,3
✓ овес	11445	1,6	2,8
✓ інші зернові та зернобобові	3067	0,4	0,7
• ріпак	75368	10,4	18,2
• льон	1174	0,2	0,3
• цукрові буряки (фабричні)	10430	1,4	2,5
• картопля	24205	3,3	5,8
• овочі	9696	1,3	2,3
• хміль	16354	2,3	4,0
• інша продукція рослинництва	27429	3,8	6,6
Тваринництво	272668	37,7	100,0
• вирощування ВРХ	95611	13,2	35,1
• вирощування свиней	18128	2,5	6,6
• вирощування птиці	5739	0,8	2,1
• молоко	102449	14,2	37,6
• яйця курячі	35652	4,9	13,1
• інша продукція тваринництва	15089	2,1	5,5
Послуги в сільському господарстві	35950	5,0	100,0
Разом	722561	100,0	X

Розраховано автором за даними Зведеного звіту про основні показники діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області ф. 50-сг.

Таблиця 6. Рівень спеціалізації виробництва в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області

Коефіцієнти спеціалізації	Значення показника	Рівень спеціалізації*
Обласний (регіональний)	0,18	низький
Міжгалузевий	0,51	високий
Галузевий рослинництва	0,35	середній
Галузевий тваринництва	0,31	середній
Вирощування зернових і зернобобових	0,28	середній

* Висновок здійснено за шкалою згідно [7]

Розрахунки, наведені в таблицях, дають підстави для таких висновків.

1. В діяльності сільськогосподарських підприємств переважає виробництво продукції рослинництва.

2. Галузева спеціалізація в рослинництві характеризується вирощуванням пшениці і ріпаку, а у тваринництві – виробництво яловичини і молока.

3. Зосередження товарного виробництва в області має низький рівень спеціалізації на міжгалузевому розміщенні об'єктів господарювання – високий, а при внутрішньогалузевому та вирощуванні зернових і зернобобових культур – середній.

На основі проведеного теоретичного дослідження і аналізу стану спеціалізації сільськогосподарського виробництва (табл. 1 – 6) можливо сформулювати систему показників моніторингу розвитку об'єктів господарської діяльності в сільському господарстві та обґрунтувати набір чинників, що його породжують.

При цьому загальний моніторинг розвитку спеціалізації сільського господарства необхідно здійснювати за відносними показниками: розміщення виробництва на окремих територіях; частка випуску сільськогосподарської продукції в загальному обсязі господарської діяльності регіону; питомої ваги окремих господарюючих систем (підприємств), зайнятих в сільському господарстві, за ознаками КВЕД і технологічних процесів, що забезпечують виробництво продукції. Аналіз цих показників дозволить більш ефективно оцінювати розвиток сільського господарства за регіонами та галузевими напрямками.

Моніторингові дослідження внутрішньої спеціалізації господарюючих систем щодо сільськогосподарського виробництва можливо здійснювати за допомогою показників структури обсягів створених об'єктів діяльності та їх розміщення за структурними підрозділами, щодо визначення КВЕД, а також зосередження виробництва. Ці показники будуть характеризувати рівень завантаженості суб'єкта господарювання окремими об'єктами діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Спеціалізація та розміщення аграрного виробництва являє собою складну теоретичну та практичну проблему з великою кількістю економічних, політичних та соціальних складових. Визначені нами показники для моніторингу рівня сільськогосподарської спеціалізації будуть сприяти підвищенню якості управлінських рішень господарюючих систем щодо раціонального використання їх потенціалу шляхом ефективного розміщення сільськогосподарського виробництва та вибору пріоритетних видів діяльності.

Спеціалізація є структуроутворюючим чинником і стимулятором підприємства до розвитку, стабілізації на регіональному рівні та одержання прибутку.

Моніторинг дає можливість визначити основні механізми та інструменти, які б дозволяли управляти та скоординувати у бажаному напрямку процеси спеціалізації. Дані аспекти повинні бути предметом подальших досліджень. Адже уміле управління спеціалізацією сільськогосподарських підприємств дасть можливість досягти синергетичного ефекту від

злагодженої взаємодії між усіма об'єктами діяльності. Таким чином, буде забезпечено отримання підприємствами стійких конкурентних переваг і максимальних вигод на ринку.

Список використаної літератури:

1. *Березівський П.С.* Організація виробництва в аграрних формуваннях: навчальний посібник / П.С. Березівський, Н.І. Михалюк; за ред. П.С. Березівського. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 560 с.
2. *Зрібняк Л.Я.* Організація і планування сільськогосподарського виробництва / Л.Я. Зрібняк, М.Г. Полозенко, Т.Д. Короповська; за ред. Л.Я. Зрібняка. – К.: Вища школа, 1989. – 350 с.
3. *Колишкіна Н.І.* Удосконалення спеціалізації сільськогосподарського виробництва: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. – Дніпропетровськ, 2006. – 22 с.
4. *Литвинов Н.А.* Специализация и ее роль в совершенствовании аграрных отношений / Н.А. Литвинов. – К.: Вища школа, 1979. – 111 с.
5. *Мойса Н.А.* Специализация сельскохозяйственного производства и межхозяйственное кооперирование: учебное пособие для сельхоз вузов / Н.А. Мойса, Н.М. Савенко. – К.: Вища школа, 1980. – 176 с.
6. *Плешков Б.И.* Специализация и кооперирование в сельскохозяйственном производстве / Б.И. Плешков. – М.: Колос, 1976. – 159 с.
7. *Попович И.В.* Методика экономических исследований в сельском хозяйстве / И.В. Попович. – 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Экономика, 1973. – 280 с.
8. *Постникова Г.В.* Анализ хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий: учебное пособие для с.-х. вузов / Г.В. Постникова, Н. Скалзубова. – К.: Вища школа, 1981. – 312 с.
9. Сільське господарство України за 2005 рік: статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2006. – 366 с.
10. Сільське господарство України за 2007 рік: статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2008. – 391 с.
11. Сільське господарство України за 2008 рік: статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2009. – 369 с.
12. *Статівка Н.В.* Удосконалення галузевої структури сільськогосподарського виробництва в умовах його реструктуризації: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня к.е.н. – Харків, 2003. – 24 с.
13. *Топалов А.Д.* Організація виробництва в підприємствах АПК: [навчальний посібник] / А.Д. Топалов, С.В. Скоробогатко, В.А. Ільяшенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

МОРОЗ Юлія Юзефівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку Житомирського національного агрокологічного університету

Наукові інтереси:

- побудова системи моніторингу стану та розвитку сільськогосподарських підприємств;
- формування та використання потенціалу підприємств аграрного сектору